

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 121 2000

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-18-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2001

Att just kvinnors författarskap ofta placerats in i ett "Annanstans", bortom de samtida intellektuella och litterära huvudfäror är emellertid inte någon nyhet. Anna Williams har i sin studie *Stjärnor utan stjärnbilder* (1997) tydligt visat hur kvinnliga författare vanligen ställs utanför de stora sammanhangen och även Annelie Bränström Öhman har i sin avhandling om Rut Hillarps diktning *Kärlekens ödeland. Rut Hillarp och kvinnornas fiktivalsmodernism* (1998) visat på liknande resultat.

Trots detta kompletterar Broomans sin studie genom att även analysera litteraturhistoriska texter om tre andra samtida kvinnliga författare; Karin Boye, Agnes von Krusenstjerna och Moa Martinson och också här kommer Broomans till liknande slutsatser:

Av ovanstående analys utformas följande fyra författarprofiler: Stina Aronson karaktäriserades som ett ensamt geni i ödelandet, Karin Boye jämfördes med ett brinnande ljus, Agnes von Krusenstjerna omskrevs som tolkare av det främmande och skrämmande kvinnliga begäret och Moa Martinson kallades den svenska arbetarlitteraturens goda moder. (s. 110)

Gemensamt för dessa kvinnliga författare är således, hävdar Broomans, att de i litteraturhistorieskrivningen beskrivits utifrån "romantic mode of emplotment" där de skrivande kvinnorna vanligtvis framstår som isolerade "hjärtinnor" vilka sällan sammankopplats med den samtida litterära kontexten. Just i Aronsons fall använder litteraturhistorikerna uteslutande ordfält, så kallade "strings", vilka sammanfaller med bilden av det "isolerade geniet som söker och finner sin Graal (sitt språk) i ödelandet", medan Boye ofta framställs som den svenska litteraturens "ensamma, oroliga, splittrade men djärva Amazon". Agnes von Krusenstjerna å sin sida har ofta karaktäriserats utifrån sina erotiska fantasier vilka hon lyckades göra till dikt, medan Moa Martinson vanligen har framställts som en glad epiker med politiska ambitioner (s. 110–117).

Broomans uppgifter är knappast förvånande och även om jämförelserna med de andra samtida författarna breddar hennes metaanalys, leder resultaten i någon mån också bort från den ursprungliga problemställningen och jag tycker mig här kunna spåra en ambivalens vilken rör hela avhandlingsprojektet. En kluvenhet som gäller avhandlingsämnet i sig. För var ligger egentligen tyngdpunkten? På bilden av författaren Stina Aronson eller på bilden av kvinnliga författare i allmänhet? Eller kanske rent av på litteraturhistorieskrivningens mekanismer i stort? Broomans tycks vilja beröra allt på en gång och hennes fokus skiftar ofta och särskilt problematiskt blir det i kapitel fyra när Broomans själv ska försöka ge en ideal bild av Stina Aronsons författarskap. I detta kapitel fokuserar Broomans såväl biografiska som sociala och materiella aspekter, men de uppgifter som

framkommer förblir föga problematiserade och ett mer nyanserat förhållningssätt hade varit önskvärt eftersom Broomans här utan reflektion använder sig av olika typer av material: recensioner, skönlitterära texter, brev, dagboksanteckningar, intervjumaterial o.dyl. för att belägga vissa påståenden. Jag frågar mig därför: hur ser Broomans egentligen på det arkivmaterial som hon använder? Vilken status har breven i förhållande till de skönlitterära texterna? Är all text likvärdig? Vad har Broomans själv för förhållande till Aronson? Och hur ser hon på begreppet författarintention?

Här hade en diskussion av litteraturbegreppet, vilket ju för övrigt hänger intimt samman med all form av litteraturhistorieskrivning, onekligen varit på sin plats. Särskilt då Broomans ofta förlitar sig på Aronsons egna uttalanden, vilket också tydligt kommer till uttryck genom titeln på avhandlingen: "Jag vill vara mig själv".

Detta är ett yttrande som är hämtat från ett brev som Aronson skrev till kollegan Ulla Bjerne redan på trettitalet och man kan givetvis fråga sig hur relevant detta uttalande egentligen är för tjugofem års skrivande?

Men vilka "andra berättelser" hade man då kunnat berätta om författaren Stina Aronson frågar sig Broomans avslutningsvis. Något definitivt svar ger hon oss emellertid inte utan i stället mynnar hennes frågeställning ut i ännu ett spörsmål: "Varför ska vi då vilja lösa gåtan Stina Aronson? Hennes författarskap kommer kanske alltid att förbli svårtolkat. 'Detta är jag', och så svaret." (s. 166)

Broomans tycks därmed nöja sig med att betrakta Stina Aronsons författarskap som mystiskt, gåtfullt och mångskiftande – ett författarskap som förtjänar många olika berättelser. Men är detta tillräckligt? Går det verkligen inte att komma längre i försöken att omdefiniera hennes författarskap?

Precis som Broomans anser även jag att det är hög tid att nyansera uppfattningen om Stina Aronsons författargärning. Men för att kunna förändra bilden krävs menar jag även ett närmare studium av Aronsons texter. Först på så sätt kan man som forskare visa på en författares "egenart" och "originalitet". Visa att Aronsons verk än idag talar till oss, att hennes texter är mer än traditionella bygdeskildringar.

Caroline Graeske

Barbro Gustafsson Rosenqvist, *"Att skapa en ny värld". Samhällsyn, kvinnosyn och djuppsykologi hos Karin Boye*. Carlssons. Stockholm (diss. Uppsala) 1999.

Syftet med Barbro Gustafsson Rosenqvists doktorsavhandling är framför allt att komplettera den existerande bilden av Karin Boye. Gustafsson Rosenqvist menar att Boye i det allmänna medvetandet i alltför hög grad fram-

står som lyrikern, och att Boyes insatser i samhälls- och genusdebatt har varit otillräckligt beaktade också inom litteraturforskningen. Hon vill emellertid samtidigt undvika att skapa en ny obalans i Boyebilden genom att överbetona just de sidor hon själv skriver om; i sin inledning markerar hon att hon ser intresset för det samhällslika och intresset för det individuellt mänskliga som två sidor av samma projekt hos Boye.

Avhandlingen är klart och överskådligt disponerad. Efter en inledning och ett kapitel om tidigare forskning behandlar Gustafsson Rosenqvist i tre större kapitel först Boyes samhällssyn, så Boyes kvinnosyn och sist Boyes relation till djuppsykologin – ett tredje tema som hon finner otillräckligt belyst i tidigare forskning. Ett kort avslutningskapitel avrundar framställningen. Avhandlingen igenom beaktas Boyes skönlitterära författarskap parallellt med de utomlitterära källorna. Särskild uppmärksamhet ägnas *Kallocaïn*, som Gustafsson Rosenqvist ser som central i författarskapet: Boye ”formulerar där, i deras mogna form, sin samhällssyn, sin kvinnosyn och sin djuppsykologiskt inspirerade människosyn” (s. 31). De tre huvudkapitlen mynnar alla ut i en diskussion av *Kallocaïn* ur var sin aspekt.

Dispositionen skapar överskådlighet och stadga, men den har också påtagliga nackdelar. Det är olyckligt att *Kallocaïn* genom den valda upplägningen inte kommit att ges någon samlad analys – en sådan kunde kanske hjälpt Gustafsson Rosenqvist att undvika en del problem i *Kallocaïn*-tolkningen som jag ska återkomma till. Att dispositionen är tematisk, inte kronologisk, har emellertid säkert också bidragit till att göra Boyes utveckling mer svårgräpbar än den bort och behövt bli. Gustafsson Rosenqvist har tidigare gett ut tre volymer med publicerade ungdomsverk av Boye, och hon är en formidabel kännare av den unga Karin Boye. I avhandlingen skildrar hon, mera en passant, Boyes tidiga tanke-mässiga och litterära utveckling på ett mycket förtjänstfullt sätt (ss. 129–133 och 185–200; det första av dessa två avsnitt skulle jag rentav vilja kalla lysande). Avsnitten, som på ett litet artificiellt sätt skjutits in i två olika huvudkapitel, kunde enligt min mening gott ha hållits samman och placerats före den tematiska genomgången, där kapitlet om Boyes samhällssyn nu saknar den naturliga bakgrund som ungdomsutvecklingen skulle ha gett.

Att de tre huvudkapitlen tidsmässigt rör sig över samma område ger också upphov till upprepningar, någon gång störande sådana. När samma förhållande diskuteras på flera ställen, blir dessutom i ett par fall också konklusionerna olika. På s. 33 heter det t.ex. att det var kvinnofrågan som väckte Boyes intresse för samhällsdebatten; på s. 127 är det tvärtom samhällsengagemanget som utlöste hennes intresse för kvinnofrågan. På s. 244 är Boyes socialism återigen ”särskilt nära förbunden med och ursprungligen föregången av arbete för kvinnofrigörelse,

för kvinnors rätt och för en ny syn på kvinnan som jämställd med mannen”; här är väl f.ö. ”arbete för” under alla omständigheter en alltför stark formulering.

Det är en mycket substantiell avhandling som Gustafsson Rosenqvist har skrivit. Den bygger på imponerande solid kännedom om hela Boyes författarskap, både det litterära och det icke litterära, både det tryckta och det otrickta. Dessutom har avhandlingsförfattaren över flera decennier genomfört ett stort antal intervjuer med personer i Boyes närhet (sammanlagt rör det sig om 19 intervjuobjekt och ofta om flera intervju tillfällen per objekt); det framgår visserligen inte helt i vilken utsträckning som detta intressanta intervjumaterial låter sig redovisas på ett vetenskapligt oantastligt sätt. Materialkännedomen gör det i flera fall möjligt för Gustafsson Rosenqvist att på ett övertygande sätt komplettera biografiska fakta eller placera andra forskares verktyolkningar i ett riktigare perspektiv. Som exempel kan anföras den klargörande redovisningen av Boyes relationer med Clarté (särskilt s. 34 f.) och kommentarerna (s. 200 f.) till Alf Kjelléns diskussion av eventuella djuppsykologiska inslag i Boyedikten ”Dröm”.

Avhandlingen är klar och välskriven, och typografi och omslag är tilltalande. Hanteringen av vetenskapliga formalia är kompetent, men naturligtvis inte invändningsfri i alla enskildheter. Den omfattande erratalista som författaren presenterade vid disputationen ger därtill tydliga bevis på att citaten ur Boyes skrifter i den tryckta avhandlingstexten är mindre tillförlitliga än önskvärt vore.

Det framgår tydligt att Gustafsson Rosenqvist är mycket väl orienterad i Boyeforskningen, men ibland är hon något snäv i sitt sätt att omtala eller använda den. Kerstin Pharmansons licentiatavhandling om Boye kunde t.ex. gott ha nämnts i forskningsgenomgången. Påståendet att ”diktningen förklaras utifrån personen och personen utifrån diktningen” (s. 13) i Margit Abenius’ *Drabbad av renhet* riskerar att ge det missvisande intrycket att Abenius’ viktiga men självfallet inte invändningsfria Boyetolkning i hennes grundläggande life-and-letters-bok vilar på något slags cirkelresonemang. Någon gång missas en naturlig referens: Camilla Hammarström har t.ex. redan påpekat sambandet mellan Markeliushuset på Kungsholmen och bostäderna i *Kallocaïn* i sin Boyebok. Huvudintrycket är dock det av en närmast självklar förtrogenhet med forskningen och ett relevant och precist bruk av den – som t.ex. när Gustafsson Rosenqvist med stöd av en artikel av Ulf Boye förlänger en av Boyes Berlinvistelser med ungefär ett år i förhållande till Abenius’ uppgifter (s. 74).

Styrkan i avhandlingen ligger mindre i överraskande nyupptäckter än i den ingående, faktamässigt väl förankrade och i sina slutsatser huvudsakligen trovärdiga ge-

nomgången av Boyes politiska och genuspolitiska uppfattningar och förhållande till psykoanalysen. För mig förefaller det som om Gustafsson Rosenqvist rent sakligt egentligen har lyckats bäst i kapitlet om kvinnosynen, där hon nyanserat och intressant beskriver Boyes utveckling från den unga studentskans önskan om att bedömas på samma villkor som männen över det vitalistiskt influerade betonandet av kvinnans särart under 1930-talet fram till ett mer komplext och prövande förhållningssätt i sena roman- och föreläsningsmanuskript. Här tillför också, såvitt jag kan se, Gustafsson Rosenqvist nya insikter. Kapitlet om samhällssyn och djuppsykologi uppfattar jag, med all respekt för konkretionen och sakkännedomen, i högre grad som utfyllande en bild av Boye som vi i huvudsak redan besitter.

Det finns också påtagliga begränsningar i avhandlingen. De ligger i analysen. Gustafsson Rosenqvist håller sig genomgående relativt nära Boyes egna texter och synvinklar. Den reflekterande distansen är inte så påtaglig som man skulle ha kunnat önska, och vi får en tydligare bild av detaljerna än av den större kontext som de ingår i. Jag tycker att detta är speciellt kännbart i kapitlet om Boyes samhällssyn, där en lång rad övergripande frågor som jag finner naturliga aldrig blir ställda. Jag skulle sålunda önskat att Gustafsson Rosenqvist i åtminstone någon utsträckning explicit beskrivit det svenska samhället och politiken under mellankrigstiden och analyserat Clartés politiska positioneringar, och att hon karakteriserat Boyes uppfattningar i centrala samhällsfrågor, och hennes attityd till Clarté, mer samlat och genomtänkt.

Boye rör sig som bekant efterhand bort från Clarté, men hur har hennes samhällssyn och politiska uppfattning då förändrats? På s. 67 sägs det att Boye gått vidare från "socialismen", på s. 115 att hon mist sin tro på "socialismen i dess sovjetiska form", vilket är något annat, och på s. 239 att hon "mist sin tro på marxismen som frälsningslära", vilket är ytterligare något tredje. Enligt s. 116 är hon inte ens en radikal längre (vilket hon däremot tycks förbli på s. 280 i den engelska sammanfattningen). De här oklarheterna skingras aldrig. Gustafsson Rosenqvist är helt enkelt inte särskilt skarp och ambitiös i sin idéanalys, trots de målsättningar hon angivit för sin avhandling ("Betoningen ligger på idéinnehållet liksom på idéernas utveckling och sammanhang; min metod kan karakteriseras som idéanalytisk med idéhistoriska utblickar", s. 14). Det borras inte på djupet i Boyes åskådningar, och vidlyftiga begrepp som 'socialism', 'marxism' etc. (och i senare partier 'kristendom' och 'Freud') hanteras på ett alltför oskuldsfullt sätt.

Också mot den litterära analysen finns det betydelsefulla invändningar. Dels har Gustafsson Rosenqvist en tendens att göra Boyes litterära texter mer samhällstillvända och optimistiska än jag menar att det finns riktigt

fog för, dels är hon ibland inte tillräckligt uppmärksam på hur problematiskt det faktiskt är att tolka litteratur.

Det senare är enligt min mening fallet när Gustafsson Rosenqvist urskiljer en samhällssyn i *Kallocain*. Det är i allmänhet vanskligt att läsa ut idéer ur litterära verk med någon nämnvärd precision, och *Kallocain* är inget undantag. Romanen är en dystopi. Den skildrar ett utomordentligt repressivt samhälle, Världsstaten, som är så extremt att läsarnas avståndstagande från detta samhälle är närmast garanterat och kan ske från många olika ideologiska utgångspunkter. I romanen representeras avståndstagandet av olika fiktiva idébärare. Eftersom situationen i Världsstaten är så speciell, är också motreaktionerna delvis mycket egenartade. En särskild sekt, i romanen kallad "dårsekten", håller sammankomster där man inte minst ägnar sig åt diverse former av gemenskapsritualer. En kvinna som tillhör sekten berättar under kallocainpåverkan om sin/deras syn på organisation: i motsats till samhället, som byggs av död materia och dött tvång, byggs sektkollektivet inifrån som träd.

Det är klart att dårsekten omfattas med sympati i romanen, men det är knappast så att alla dess göranden och uppfattningar oreserverat framställs som förebildliga. Ännu mindre kan poetiska metaforer som den om organiskt växande organisationer lyftas ur det litterära sammanhang Boye fogat in dem i och göras till Boyes bokstavligt fattade samhällsideal. Ändå är det i stort sett detta som sker i Gustafsson Rosenqvists analys. Kapitlet om Boyes samhällssyn betitlas: "Samhällssyn: 'Vi byggs inifrån som träd'" och det slutar: "Samhällsorganismen skall få växa fram, inte organiseras uppifrån av byråkrater och politiska maktthavare. När vi vågar vara öppna och lita på varandra, kan vi bygga en sann demokrati. En sådan värld känner Leo Kall i sin krigsfångenskap att han varit med om att grunda, och en sådan värld hoppas den forna radikalen Karin Boye få verka för, när hon i *Kallocain* lägger fram sitt politiska testamente." (s. 116)

I viss mening är detta riktigt: det är klart att Boye är mot "byråkrater" och för öppenhet, tillit och "sann demokrati". Men ingen, inte heller Boye, kan tro att samhällen bokstavligen kan växa organiskt som träd. Det är synd att kapitlet om Boyes samhällssyn leder fram till klichéer och metaforer i stället för till en verklig idéanalys.

Avhandlingens huvudtitel, "Att skapa en ny värld", bygger på en formulering hos Leo Kall, huvudpersonen i Boyes *Kallocain*. Som omslagsbilder (suggestiva och välvalda) återges två av Boyes tidiga, sagoaktiga akvareller. Den här sammanställningen är mer träffande än Gustafsson Rosenqvist riktigt vill låtsas om. Referenserna till en ny värld, en ny verklighet, är överlag många hos Boye, men i de litterära texterna saknar de normalt social konkretion. De har ofta i stället en eskapistisk-fantastisk karaktär. De vetter gärna mot sagan.

Dikten "Munnarna" (i *För trädets skull* 1935), som med avsmak tecknar personer på ett förstadståg, sägs av Gustafsson Rosenqvist representera en samhällskritik som egentligen är densamma som under Clartéåren. (Också Abenius uppfattar dikten som samhällskritisk, så Gustafsson Rosenqvist är sätillvida inte ensam om sin läsning.) För mig är det dock mer naturligt att se ett slags existentialistiskt äckel i skildringen. Visserligen mynnar dikten ut i en längtan efter en ny värld, som Gustafsson Rosenqvist mycket riktigt påpekar. Om hon citerar de sista stroforna i deras helhet (jfr s. 155) skulle det emellertid ha framgått att sökandet efter en ny värld framstår som helt avpolitiserat. Det skildras i själva verket som en sagoaktig upptäcktsfärd i obestämda verkligheter: "Så vill jag ta min stav och vandra / och söka en annan värld åt dig".

Ännu tydligare övertolkar avhandlingsförfattaren den i *Clarté* publicerade dikten "Gräsets sång" (1926, ingår även i *Härdarna* 1927) när hon hävdar att gräset där symboliserar "folkets förtryckta massa, som reser sig till en ny vår" (s. 51). Vad det handlar om i dikten – som trots publiceringsstället inte har några som helst märkbara politiska förtecken – är snarare livets eviga krafter. Nyckelstrofen, slutstrofen, som inte citeras i avhandlingen, skildrar hur det förflutna återkommer i ett naturens kretslopp som i realiteten skapar ett evigt nu. Gräset säger: "Min rot är fäst i döden, / i de multnades bo. / Jag minns ej deras öden, / men jag känner dem gro. / Det gångnas ande bävar / i klargröna vävar / och mognar till ett evigt nu / i gräsmarkens ro." Det är väl minst av allt ett revolutionärt scenario.

För Gustafsson Rosenqvist blir också *Kallocain* ett i grund och botten optimistiskt verk. "*Kallocain* slutar med att en tillvaro skymtar, där män och kvinnor hjälps åt att sprida ett mänsklighetens budskap. I gemenskap arbetar man på att bygga en ny värld" skriver hon på s. 181, där hon ger den mest långtgående av ett antal formuleringar med besläktat innehåll (jfr särskilt ss. 238, 246, 247 och 249).

Kallocain slutar ju i själva verket med att Leo Kall, skaparen av sanningsdrogen kallocain, som länge hållits fången hos Världsstatens rival Universalstaten och tvingats ställa sin kemiska kompetens i dess tjänst, får sitt hemliga självbiografiska manuskript – bokens huvudtext – beslagttaget och införlivat med de farligförklarade manuskripten i Universalstatens Hemliga Arkiv, samtidigt som han underkastas ännu striktare kontroll (allt enligt en efterskrift som fingeras vara författad av en censor i Universalstaten). Det är riktigt att Leo Kall hade initierat ett slags undermineringsarbete i Världsstaten när han snappades bort av en styrka från Universalstaten, vilket enligt romantexten bör ha skett cirka tjugo år innan manuskriptet tillkom. Hans subversiva verksamhet hade dock inte avancerat särskilt långt och verkade

inte nödvändigtvis ha stora utsikter att lyckas. Av eftertexten att döma finns Världsstaten fortfarande kvar, och det finns inga klara markeringar av att den på något sätt skulle ha förändrat karaktär på de två decennierna. Man skulle alltså med bättre stöd i texten kunna påstå att *Kallocain* slutar i ett kompakt mörker, där ett hopp-trots-allt i Leo Kalls själ (åtminstone innan han förlorade manuskriptet och fick sin frihet ytterligare beskuren) är den enda glimten av ljus.

Men vi kan ju trots allt läsa Leo Kalls manuskript? Måste inte det betyda att Universalstatens Hemliga Arkiv har öppnats (förmodligen beroende på att Universalstatens makt har brutits)? Nej. I fiktionen ligger såklart Leo Kalls farliga manuskript precis som tidigare i säkert förvar i Universalstatens arkiv, utom räckhåll för alla utan särskilt tillstånd. Frågan hur vi ändå kan veta vad som står i det är, om vi ansluter oss till den amerikanske estetikern Kendall Waltons betraktelsesätt, en "silly question" av ett slag som vi nogsnamt ska undvika att ställa.

Å andra sidan: psykologiskt sett är nog detta ändå inte hela sanningen. Det är visserligen uppenbart att det inte ingår i fiktionen att vi på något sätt har tillgång till Leo Kalls manuskript. Men jag tror likväl att det är närliggande för läsaren av *Kallocain* att känna att Leo Kall när ut med sitt budskap, att Kall får läsare precis som han hoppas, trots att den känslan råkar i konflikt med fiktionens strikta logik. Överhuvudtaget förefaller det mig svårt att fixera på ett riktigt övertygande sätt hur hopp och svartsyn balanserar mot varandra i *Kallocain*.

Om man som Gustafsson Rosenqvist väcker den frågan i samband med en analys av Boyes idévärld, måste den givetvis fattas som en fråga som specifikt rör Karin Boye: hur upplevde *hon* romanen, eller hur avsåg *hon* att läsare skulle uppfatta den? Det vill jag egentligen inte göra anspråk på att kunna reda ut. Jag vill dock peka på romanens motto från Eliots *The Waste Land*: "The awful daring of a moment's surrender / By this and this only we have existed." Mitt intryck är att Boye, när hon tar raderna i bruk som motto för *Kallocain*, använder dem för att syfta på modet att öppna sig, att utlämna sig – ett centralt tema i boken. För mig ligger det därför närmast till hands att anta, att det är något i stil med nödvändigheten att också inför yttre övermakt vara trogen mot det innerst mänskliga i en själv som Boye framför allt vill göra levande för oss med boken. Det blir då på sätt och vis bara en sekundär fråga, huruvida sådant mod och sådan motståndsvilja också kommer att leda till framgång.

Naturligtvis ville Boye att det skulle bära, inte brista, för dem som i romanen och i hennes egen dystra samtid stod för demokrati och humanitet (och naturligtvis vet *vi, nu*, med vår tillgång till ett efterhandsperspektiv, att hennes samtids diktaturer inte blev bestående). Men det förefaller mig viktigt att komma ihåg att Boye inte låter romanen sluta med Leo Kalls mot allt förnuft hoppfulla

betraktelser i slutet av manuskriptet, de som Gustafsson Rosenqvist tar fasta på. Boye vrider skruven ett varv till: tar ifrån Kall manuskriptet, låser in det i ett av Universalstatens giftskåp och skärper den yttre kontrollen över Kall. Det gör hon rimligen för att inte ge slutet en alltför optimistisk ton. (Om hon hade förespeglat oss ett lyckligt slut, hade för övrigt Kalls mod och hans trohet mot sig själv riskerat att framstå som mera lättköpta än de gör nu.)

Det är emellertid av många skäl svårt att bedöma Boyes intentioner. Ett är att hennes sätt att rama in Kalls fingerade manuskript med efterskrift, motto etc. inte verkar noggrant övervägt i alla avseenden. Man kan fråga sig i vilken utsträckning Boye verkligen kalkylerat effekterna av att föra in censorns efterskrift. Citerandet från Eliot verkar i varje fall ha varit ett hastverk (ett exakt citat skulle lyda "The awful daring of a moment's surrender / Which an age of prudence can never retract / By this, and this only, we have existed"). Och undertiteln till *Kallocain*, "Roman från 2000-talet", kan förefalla lätt förbryllande: *Kallocain* är väl inte en roman från (utan om) 2000-talet? ("Berättelse från 2000-talet" kunde ha passat bättre.) Ju mer man fördjupar sig i problemet, desto fler komplikationer kan man alltså urskilja. I det här sammanhanget har jag framför allt velat visa på komplexiteten, och på att Gustafsson Rosenqvists tolkning förbiser mycket av denna och därmed blir väl ensidig.

Jag har också en rad andra, mindre, reservationer mot vad Gustafsson Rosenqvist har att säga om *Kallocain*. Det kan t.ex. inte vara riktigt att kallocainet ska ses som en *symbol* för psykoanalysen (s. 227): kallocainet står inte för psykoanalysen, talet om kallocain ska inte uppfattas som en dold utsaga om psykoanalysen. Skildringen av kallocainet och dess verkningar *bygger* däremot nog delvis på bekantskap med psykoanalysen – men för den delen säkert också på fenomenet hypnos och på existensen av morfin och liknande droger (det sägs upprepade gånger i *Kallocain* att kallocainet ger ett slags rus). När Gustafsson Rosenqvist – i linje med sin generellt mer optimistiska tolkning – vill se kallocainet som i grunden positivt, i pakt med livet och försett med "livets gröna färg" (ibid.), är jag inte heller överens med henne. Drogen är väl snarare negativ eller på sin höjd ambivalent i romanen, och dess färg omtalas som blekgrön (tre gånger) eller ljusgrön (en gång), vilket knappast har några utpräglade positiva associationer.

Under recensionens gång har beröm växlat med kritik, ibland djupgående kritik. Jag vill gärna, som en sammanvägning av roset och riset, säga att jag avgjort ser Gustafsson Rosenqvists bok som en bra avhandling. Visserligen är min privata litterära värdering av Boye inte lika uppskattande som Gustafsson Rosenqvists, men jag tycker ändå att det är obestriddligt att Boyes författarskap

är ett av de viktiga och historiskt intressanta från svenskt 1900-tal. Gustafsson Rosenqvist behärskar hela författarskapet och skriver om det på ett öppet och tillgängligt sätt; här finns inga mystifikationer utan ståndpunkter och förutsättningar ligger i öppen dag. Hon lägger vissa nya aspekter till vår kännedom om och förståelse av Boye och Boyes diktning, och hon förmedlar också en egen, delvis personlig helhetssyn på författarskapet. Det är betydande förtjänster.

I slutet av sin forskningsöversikt säger Gustafsson Rosenqvist: "I förhållande till tidigare forskning har jag [...] dels tillfört nytt material på åtskilliga punkter, dels analyserat förändring och kontinuitet i Karin Boyes idévärld och diktning så som inte skett tidigare." (s. 31) Jag har markerat att skärpan och djupet i analysen har begränsningar, men med den reservationen skriver jag gärna under Gustafsson Rosenqvists ord. Dessutom finns det en autenticitet och appell i Gustafsson Rosenqvists bok som starkt bidrar till min uppskattning: det hon säger vilar på djup kunskap om ämnet och djupt engagemang, och det gör att det är intressant att lyssna till henne också när man ser skäl att inte instämna.

Anders Pettersson

Magnus Jansson, *Genom tidspegeln. Diktanalysen som texttyp* (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet nr 37). Göteborg 1999.

Om den första delen i titeln på Magnus Janssons avhandling av Erik Andersson vackert formgivna avhandling till en början kan te sig lite gåtfull, så låter *Diktanalysen som texttyp* desto mer attraktivt och suggestivt. Vi erinrar oss att just *texten* och idéer om *texten* har spelat en avgörande roll i litteraturvetenskapen i flera decennier nu. Inte minst i Göteborg, där Kurt Aspelins viktiga *Textens dimensioner* växte fram på 70-talet och där Mikael van Reis gav sin lyrikteoretiska antologi titeln *Den svindlande texten* i början på 90-talet. Titeln på Magnus Janssons avhandling signalerar både hemmahörighet i denna tradition och en expansion: nu blir själva den text-centrerade *texten*, diktanalysen, betraktad som en *texttyp*.

Formuleringen ger avhandlingen en speciell aktualitet och tidsenlighet. Med de ökande insikterna om vad *text* är för något har vi efter hand fått syn på hur "textligt", "litterärt" eller "narrativt" organiserade en rad andra fenomen är. Historikerna får finna sig i att de gör berättelser, filosoferna får finna sig i att vi tycker att deras texter är retoriska, teologerna får acceptera att vi påpekar att deras textteori är osofistikerad.

Allra mest närliggande är det naturligtvis att titta på vår egen praktik – litteraturhistoria som narration, litterära biografier, självbiografier, litterär essäistik. Det är